

על מהותה של הספרות

או: ארבע הערות על מיץ פטל

מהי חוויית הקריאה אם לא הרצון, והניסיון לעמוד,
גם אם תוך כישלון גמור, בתוך נעליו, בגדיו, ואף עורו
של מה ששונה ממך?

בשנה וחצי האחרונות אני מבלה לא מעט שעות קריאה עם בתי. יש משהו מרענן ומפעים ברגעים האלה. ההפרה הבסיסית של תהליך הקריאה כתהליך אישי, אינטימי, פרטי, שלך מול הטקסט. מימד הקול, שכמעט ולא מתקיים בקריאה האישית. המבט של הקוראת הנוספת, שעולמה וגוף הידע שלה על העולם והשפה שונים, לעיתים מצומצמים יותר, לעיתים לא מבויתים. השימושים השונים שלה בספר עצמו, בצלילים, במילים, בסיפור ובאיורים, תוך שימת לב לפרטים אחרים ושונים לגמרי ברצף העלילה. או הרגעים שבהם שנינו 'קוראים' את הסיפור: השלמת מילים מתוך האיורים, התנועות והזיכרון. ספרות ילדים אמנם נבדלת מספרות מבוגרים בכמה מאפיינים עקרוניים. ובכל זאת יש בי שמחה פשוטה ותחושה של שותפות גורל ברגעים האלה שבהם אנחנו חולקים את האהבה למילים. את הספרות באשר היא.

אחת השאיפות המשותפות להורים בתקופה המודרנית (ועל כך כתב ברטולט ברכט ב"על הולדת הבן") הוא הרצון שילדם יהיה אינטליגנטי. שאיפה שלא פעם מתורגמת בתרבות הצריכה של ימינו, לספרים. לא מעט הורים, ואני ביניהם, מתעקשים להנחיל לילדיהם הרגלי קריאה ומקדשים את צריכת הספרים, ואין זה משנה אם הם בעצמם קוראים. אחת הסיבות הבסיסיות לכך היא מערכת הקשרים המורכבת, הרב כיוונית והבלתי ניתנת להתרה בין האדם, עולמו הפנימי, רשמיו וידיעותיו – לבין עולם המילים. אינני יודע אם בתי תמשיך לקרוא ולהינות מקריאה בעצמה, אבל התשוקה להעניק לה את חווית הקריאה מהדהדת אצלי בחודשים האחרונים את השאלה הבסיסית בדבר מהותה

של ספרות, מה אני מבקש לתת לבתי דרך הספרים והספרות? במסה הקטנה הזאת אני מבקש להצביע על תשובה אפשרית אחת, צנועה, לשאלה הזאת, דרך קריאה פרגמנטרית וקצרה ב"מיץ פטל".

"הבית של מיץ פטל עמד בקצה החורשה: היו לו וילונות צהובים, חלונות ירוקים ותריסים אדומים. החיות בחורשה שאלו: 'מי הוא מיץ פטל?' אבל אף חיה לא ידעה".

מיץ פטל הוא האחר. הוא מסומן ככזה כבר מהפתיחה: הבית המרוחק והצבעוני שבו הוא מתגורר, הניגוד המרחבי בין אותו בית ובעליו לבין המרחב הפתוח שבו שאר החיות נפגשות ומתנהלות בהרמוניה. שמו, שעומד בניגוד לשמן של החיות האחרות (שאצלן ה'זהות' החייתית והשם הם סינונימים). וכך גם השלט המופיע בדרך לבית ומדגיש עוד יותר את שונותו ואת ריחוקו מהסובב. נדמה כי מיץ פטל ושאר החיות בחורשה חיים בסימביוזה, או, אם לדייק, בסוג של סטטוס קוו: החיות מגדירות את עצמן בעזרת שונותו והתבדלותו של מיץ פטל מאורחות חייהן, ומאששות את השונות הזו דרך הצבת שאלה היפותטיות. שאלה שאין להן כל עניין או רצון לענות עליה. מיץ פטל, בתורו, הודף כל ניסיון להתקרב אליו, תוך קידוש המרווח הקיים והצעה "זה סוד!". לא, זה לא שהוא שמח מהמצב. אחרי ככלות הכול, כמעט בכל פעם שהוא מבקש לדבר יוצאת מגרונו צעקה. ועדיין, הסדר הקיים והמוכר נשמר, וזה מה שחשוב. שהרי המוכר הוא ידוע, והידוע לא דורש הסתגלות או שינוי. ככה זה בחיים.

את הסטטוס קוו הזה פורעים הג'ירפה והאריה. לא ברור מה בדיוק מניע אותם, או, אם לדייק, מה גורם לאריה להכריז שהוא יוצא לברר מי זה מיץ פטל. זהותו החייתית? דחף? סקרנות? שיעמום? לא לנו הפתרונים.

בשלב הראשון השניים מתדפקים על דלתו של מיץ פטל ושואלים את השאלה הפשוטה והמתבקשת: מי אתה? כשהשאלה נענית ב: "אני מיץ פטל", הם מדייקים את שאלתם ושואלים "לא... איזו חיה אתה?". מיץ פטל, כאמור, מסרב להשיב וצועק: "לא אפתח... זה סוד!".

בנקודה זו הופך החיפוש של השניים למסע. הג'ירפה, אבודה, שואלת בלחש "מה נעשה?", והאריה מציע בתשובה שהם יתחבאו עד שמייץ פטל ייצא. במעין קומדיית טעויות סימטרית מגלים השניים אט־אט את חדות הגילוי, את המבט על האחר – זה שלצידם וזה שמסתתר מהם – את גבולות גופם, ולומדים להיות ולהתנהל בשניים. הם חווים לא מעט כעסים ותסכולים זה מול זה, עד שהם מגיעים אל פתרון חידת זהותו של מיץ פטל. בדרך הם לומדים את כוחן של הסקרנות, הציפייה והקשב. במילים אחרות, מה שלומדים האריה והג'ירפה לאורך פתרון התעלומה הוא להשהות את האני שלהם, להקשיב ולהמתין לרגע הנכון. להתבונן בציפייה, כמו קוראים מיומנים בטקסט, בפני מי שיתגלה אליהם בהמשך, ולתת לו להופיע מתוך עולמו ובתוכו, כמות שהוא. ההשהיה הזאת, יש לזכור, נעשית תוך כדי אימוץ עולמו ופעולתו של מיץ פטל עצמו, שמשתמש בביתו כמסתור וכעמדת תצפית המאפשרת לו לשמור על זהותו ולוודא שאין בסביבתו זרים לפני שהוא יוצא אל העולם.

עלילת הספר לא בנויה כסיפור מתח, אלא רק משתמשת באלמנטים מתוך הז'אנר. זאת גם הסיבה לכך שהעלילה לא מסתיימת בחשיפת זהותו של מיץ פטל. במקום זאת, בתשובה לחרדה ולכעס שעולים מקולו ומדבריו של מיץ פטל (שחושש שסודו נחשף), בוחרים הג'רפה והאריה לבצע מחווה אנושית עדינה ועמוקה ביותר כלפי הזולת. הם משהים את הדחף להציג את עצמם כחכמים, או, כמי שפתרו את החידה, מקצים מקום לפחדיו של הארנב ומלמדים אותו, בעזרת המשחק, את כוחה של חברות. כך פותחים השלושה במשחק "ניחושים". משחק שלאורכו מתרחב ומשתנה מנעד הרגשות של הארנב: מביטול, פקפוק וחרדה, ועד צחוק, שעשוע, כעס ותמיהה. משנגלה הסוד מציעים השניים חברות לארנב הנבון ומשחקים עמו בתחרות ריצה, שגם היא מאפשרת למיץ פטל לבטא את אחד מכשרונותיו הבסיסיים.

סצינת הסיום מחזירה את הקוראים לסצינה הראשונה שבה עמדו הג'רפה והאריה מול דלתו של מיץ פטל. אבל בעוד שתחילת הסצינה היא העתק מדויק של המפגש הראשון, מיץ פטל פורע את השיחה ואת ההמשך הצפוי, צוחק, ומכריז על חברותם של השלושה. הוא מזמין את שני חבריו החדשים להיכנס אל ביתו, מכבד אותם בשלל ממתקים ומגיש להם "מיץ פטל מתוק מאוד בכוסות גבוהות".

במרווח העלילה שבו מנסים הג'רפה והאריה לערער את הסדר הקיים ולפתור את חידת "זהותו" של מיץ פטל; במקום שבו השניים מניחים לאני שלהם ומשהים אותו ואת הידע שלהם על העולם – מסתתרת תשובה אפשרית אחת לשאלה מה אני מבקש להקנות לבתי דרך הנאת הקריאה. שכן, מהי ספרות אם לא תנועה אל האחר, הצצה אל אפשרות חיים אפשרית, מדומיינת, שעומדת מולך, גם אם לרגע, תוך כדי השהיה של מי שאתה? מהי חוויית הקריאה אם לא הרצון, והניסיון לעמוד, גם אם תוך כישלון גמור, בתוך נעליו, בגדיו, ולעיתים נדירות אף עורו של מה ששונה ממך?

קריאה כזאת היא לא פעולה פשוטה, אינסטינקטיבית, או אפילו רצונית. הוויתור על ידע מוקדם, על רשמים, על דעות, על המחשבות והפחדים הכמוסים ביותר שלך, וכן ההשהיה שלהן, היא לא דבר קל או נוח. המוגבלויות של הקוראים, המוגבלויות של הכותבים; מוגבלות המבט, הקשב, המגדר, וכן מוגבלותן של השפה והדמיון – כל אלה תמיד ניצבות שם. תמיד מאיימות לאלחש את שפתו של האחר. יש רגעים שבהם אתה נכשל בניסיון, אבל יש פעמים שבהן אפשר, גם אם לרגע, להקשיב, לשמוע, ולעיתים אפילו לראות אדם אחר ניצב מולנו, להרגיש לרגע מחוץ לעצמנו, לגעת בליבו.